

*Кисельова К. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри англійської філології**Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

КОМІЧНА МЕТАФОРА В МОВЛЕННІ ДОКТОРА ХАУСА: ЕНАНТІОСЕМІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті подається погляд на комічну метафору як засіб створення сарказму в мовленні доктора Хауса. Досліджується зміна оцінної семантики його метафор крізь призму явища енантіосемії. Метафорична енантіосемія розглядається як така, що набуває оказіонального, контекстуального характеру. Аналізуються меліоративні та пейоративні метафори у мовленні персонажа.

Ключові слова: комічна метафора, сарказм, енантіосемія, оцінка, меліоратив, пейоратив.

Постановка проблеми і аналіз досліджень. Комічна метафора як перенесення значення слова на об'єкт, з яким воно не співвідноситься, є одним із базових прийомів створення комічного ефекту. Без неї не обходяться й у повсякденному спілкуванні. У комічній метафорі слова і фрази, вирвані зі звичного для них контексту, починають працювати в нових, незвичних мовних ситуаціях. Проте за найближчого аналізу виявляється, що їх використання є надзвичайно логічним, у такий спосіб мовець висвітлює до цього нерозкриті можливості вживання цих одиниць мови. Комічний ефект використання звичайних слів пов'язаний перш за все з можливостями їх метафоризації та з їх потенційною комунікативною багатозначністю. Комізм створюється за рахунок окремих слів у їх різному скріпленні, набутті ними додаткового комічного забарвлення в комічному середовищі, у непорозуміннях, що виникають під час діалогів і взаємних реплік [1, с. 74]. Тут повною мірою виявляється здатність метафори встановлювати далекі, випадкові зв'язки, які зумовлені індивідуальним досвідом і суб'єктивною свідомістю мовця. У такий спосіб виявляється природа метафоричного контрасту: метафора здатна зближувати об'єкти, які на перший погляд перебувають далеко один від одного, створюючи «метафоричний сюрприз» від їх контакту [2, с. 20].

Незважаючи на чималий інтерес до метафори з боку лінгвістів, цей феномен ще не можна назвати до кінця вивченим. Багатоаспектна природа цього явища дає змогу розглядати його в різних площинах, зокрема, недостатньо розкритим залишається функціонування метафори як механізму зміни оцінки, що привело до виникнення поняття метафоричної енантіосемії. Саме цей аспект є доміантним поглядом на метафору у цій статті.

Іронія у будь-якому своєму прояві є основним й обов'язковим елементом комічної метафори. Особливістю створення комічної метафори є те, що основне значення зумовлює появу метафоричного значення, що служить базою для оцінної семантики метафори. При цьому мотивування деяких метафоричних значень, обґрунтування їх оцінної специфіки слід шукати у контексті. В умовах контексту оцінність у семантиці метафори може не тільки інтенсифікуватися, але і піддаватися варіюванню. Контекст може нейтралізувати

пейоративну і меліоративну оцінку, і навпаки, нейтральна оцінка може в контексті трансформуватися в пейоративну або меліоративну. Джерелом модифікації оцінного значення стає перебудова значення метафори в контексті. У такому разі слово, що позначає певний об'єкт дійсності, піддається двох'ярусній семантичній зміні: відбувається актуалізація емоційно-оцінного компонента значення і заміна знака цього компонента на протилежний або нейтральний [3, с. 278].

Основними типами модифікації оцінної семи метафори є оказіональна меліорация пейоративів і пейорация меліоративів, яку І.В. Садчикова визначає як емоційно-оцінну енантіосемію [4, с. 1306]. Термін «енантіосемія» був запропонований В.І. Шерцлем на позначення того феномена, коли одне і те саме слово містить у собі два протилежні значення [5, с. 1]. Це явище характерне для всіх рівнів мови. Нині розрізняють мовленнєву і мовну енантіосемію, в межах якої визначають граматичну, фразеологічну та лексичну [6, с. 639–640]. Крім того, Д. Бунчич запропонував виокремлювати міжмовну енантіосемію [7, с. 209]. Тож емоційно-оцінна енантіосемія, на наш погляд, є оказіональним, контекстуальним типом, що реалізується в метафорах.

Поліасоціативність сприйняття уможливує розгляд певної властивості як у позитивному, так і в негативному сенсі. Енантіосемія є особливим аксіологічним механізмом комунікації: вона відображає єдність протилежних, але пов'язаних між собою оцінок, їх взаємоперехід, здатність змінювати одна одну. У разі енантіосемії знак оцінки під впливом контексту змінюється на протилежний, тобто зміна оцінного знаку відбувається як у напрямі пейоратії, так і меліоратії. Значну роль у виникненні енантіосемії відіграє іронічне слововживання, асоціації та емоції.

Суть метафоричної енантіосемії полягає у відхиленні від аксіологічних стандартів шляхом різних мовних прийомів, зокрема іронічного або саркастичного вживання метафор, які створюють експресію оцінного вислову у цілому. Модифікація оцінного знака заснована на конфлікті оцінного компонента метафори з оцінним змістом контексту. Звернення до комунікативної ситуації дає змогу правильно інтерпретувати оцінний характер вислову у цілому і оцінний знак метафори зокрема. Метафорична енантіосемія характерна для розмовної сфери, де в умовах невимушеного спілкування практично будь-яке слово може стати енантіосемічним, тобто придати протилежну оцінку.

Отже, комічна метафора є одним із засобів вираження комічного, зокрема сарказму як виду іронії. Основним способом створення комічної метафори є енантіосемія. У статті ставимо мету – проаналізувати комічні метафори в мовленні доктора Хауса, які створюють ефект сарказму, і визначити, як реалізується в них явище енантіосемії.

Виклад основного матеріалу. Доктор Хаус є одним із декількох популярних персонажів сучасної масової культури, яких об'єднує низка характеристик. Вони розумні, непередбачувані, бунтівні, епатажні й разом із тим самотні та часто мають якусь травму – фізичну або душевну, такі собі чарівні злодії з огидним характером. Такий зовні цинічний типаж має відповідне вираження в мовленні, однією із характерних рис якого є сарказм, що переважно досягається шляхом генерування оригінальних і витончених метафор.

Жарт у мовленні доктора Хауса – це продукт метафоричної частини мозку, яка відповідає за порівняння, аналогію тощо. Ця частина мозку Хауса водночас відповідає за постановку діагнозів і за його ставлення до смерті, з якої він, як правило, сміється. У Хауса є звичка час від часу описувати за допомогою метафор симптоми хвороби. Це дуже зручно для того, щоб доступно пояснити непрофесійній аудиторії, що ж відбувається. Проте, крім цієї функції, схильність Хауса до метафор – це його індивідуальна особливість, що виділяє його з-поміж інших. Його здатність препарувати проблему за допомогою метафоричних скальпелів дає змогу йому бачити деякі речі яскравіше й аналізувати їх чіткіше, ніж його колеги. Більшість саркастичних жартів доктора Хауса залежить від симбіозу двох абсолютно різних складників. Несподіване усвідомлення схожості цих складників і примушує глядача посміхатися.

Оскільки основним механізмом створення комічної метафори визначають зміну оцінної конотації, зосередимо увагу саме на цьому аспекті аналізу метафор у мовленні доктора Хауса.

У результаті аналізу семантики зафіксованих метафор їх було розподілено на дві групи, до яких ми віднесли метафори, в основі яких лежить явище енантіосемії, тобто зміни оцінної семантики слова/виразу на позначення об'єкта, що метафоризується. Однак виявлену енантіосемію представлено не в чистому вигляді, оскільки, як правило, конотація не змінюється з позитивної на негативну і навпаки (як це має бути), а й нейтральна семантика отримує негативний чи позитивний знак оцінки, тобто відбувається явище семантичної пейорації (-) чи меліорації (+).

До першої групи метафор належать **метафору-нейоративи**, в яких оцінна семантика змінюється на негативну (з позитивної або нейтральної), тобто об'єкт метафоризації набуває негативної конотації. Наведемо декілька прикладів і проаналізуємо їх.

A baby is a parasite

House: Lift up your arms. [She does so.] *You have a parasite.*

Jill: Like a tapeworm or something?

House: Lie back and lift up your sweater. [She lies back, and still has her hands up.] You can put your arms down.

Jill: Can you do anything about it?

House: *Only for about a month or so. After that it becomes illegal to remove, except in a couple of states.* [He starts to ultrasound her abdomen.]

Jill: Illegal?

House: *Don't worry. Many women learn to embrace this parasite. They name it, dress it up in tiny clothes, arrange playdates with other parasites –*

Jill: Playdates...

House: [shows her the ultrasound] *It has your eyes* [season 1, episode 4].

Пацієнтка на обстеженні в доктора Хауса ще не знає, що вагітна. Сподіваючись дізнатися, чому вона відчувається не-

добре, вона отримує відповідь «You have a parasite». Метафора є розгорнутою і розвивається в декількох репліках. Основною для метафоризації є розуміння паразита як організму, що живе за рахунок іншого. У цьому разі Хаус так називає майбутню дитину, невід'ємну частину матері, що є іншим організмом у тілі жінки, який за рахунок неї живе та суттєво, часто негативно, впливає на її життя в цей період. Після народження більшу частину життя мати повністю присвячує дитині, яка потребує уваги та догляду. Підростаючи, дитина може створювати купу клопоту, особливо в перехідному віці. У такий спосіб Хаус вбачає в немовляті тільки негативні сторони його існування і тому називає його паразитом. Поняття baby отримує негативну конотацію.

Інша метафора в цій групі побудована на відомому принципі поведінки, коли людина впевнена, що вчиняє правильно, а насправді її вчинки виявляються руйнівними.

Stacy is Hitler; a war is a favor

Ця метафора є складною і реалізується в такому контексті:

Stacy: I didn't have any choice.

House: No, you had to tell Cuddy. She's your boss, I get it. *Hitler thought he was doing the world a favor, too* [season 2, episode 1].

Як бачимо, у поданому контексті реалізуються дві метафори: Стейсі розповіла головному лікарю інформацію про Хауса, бо вважала це єдиним правильним рішенням. У результаті чого для Хауса її вчинок є вчинком Гітлера, який вірив, що допомагає своїй нації. Відповідно, послуга Стейсі постає такою, що має руйнівну силу війни.

Розглянемо інший приклад.

A fat patient is a hippopotamus; a fat patient is Shamu

Foreman: CO2 and oxygen stats are normal.

House: For you and me, what's normal *for a hippopotamus?* [Cameron gives him a look, Foreman looks annoyed.] Get a detailed medical history.

Cameron: From who? He was brought in alone.

Chase: And I doubt a guy who weighs 600 pounds bothers with annual physicals.

House: Talk to the neighbors, search the house. Let's see what else *Shamu's been up to besides eating.* This conversation is over because I have officially run out of clever things to call the guy [season 3, episode 6].

Отже, пацієнт Хауса має дуже велику вагу і лежить у комі. З'ясовуючи причину коми зі своїми колегами, він називає його то «hippopotamus», то «Shamu». Основа для метафоризації об'єкта (пацієнта) є очевидною, оскільки гіпопотам – це дуже велика та важка тварина, а Шаму – назва четвертого кита вбивці, якого спіймали і який виступав на шоу диких китів наприкінці 1960 років. Після його смерті в 1971 році шоу почали називати «Шаму», а саме слово «Shamu» стало загальним ім'ям для всіх тренуваних китів. Тож основою для розуміння цих двох метафор (гіпопотам та Шаму) є розмір пацієнта. Зрозуміло, що тут відбувається зміна оцінки в семантиці слова на негативну.

Отже, у розглянутих вище метафорах спостерігаємо зміну в оцінній семантиці на негативну, що дало змогу об'єднати їх в одну групу метафор-пейоративів.

До другої групи були віднесені **метафору-меліоративи**, в яких оцінна семантика змінюється на позитивну (з негативної або нейтральної), тобто об'єкт метафоризації набуває позитивної конотації. Розглянемо деякі з них.

Cancer is a prize

House: The way I figure it 1 in 10,000 of them should have another cancer. *Little girl won the lottery twice*. It happens [season 2, episode 2].

Випадок, коли в дівчини вдруге в житті виявлено рак, Хаус порівнює з виграшом у лотереї. Основою для цієї метафоризації є те, що обидві новини (діагноз і виграш) завжди є неочікуваними, а ефект сарказму досягається через їх полярні оцінки. Очевидно, що об'єкт номінації (cancer) отримує позитивну конотацію (prize), на основі чого метафору віднесено до цієї групи.

Наступний приклад побудований на тій самій когнітивній основі, що дає підстави говорити про когнітивну метафору **a disease is a prize**, яка має місце в мовленні Хауса:

Munchausen syndrome (disease) is a jackpot

House: It means you're not just sick in the head. The problem is, the rest of you appears well, so I've got to make you seem as sick as you're supposed to be by injecting you with a drug that simulates the symptoms that you actually have. All you need to know is you've hit the *Munchausen's jackpot*. I'm going to give you a *cocktail of insulin for seizure, and colchicine to kill your white blood count*. This will absolutely confirm my diagnosis of aplastic anemia [season 2, episode 9].

Ситуація, коли жінка дізнається, що в неї хвороба апластична анемія (кістковий мозок відмовляє, тіло більше не може виробляти кров), Хаус порівнює з великим виграшом – «зірвала куш». Тому можемо стверджувати, що обидві метафори **cancer is a prize** та **Munchausen syndrome is a jackpot** є меліоративами, а об'єкти номінації в них (відповідно cancer та Munchausen syndrome) набувають позитивної конотації.

Крім того, у цьому контексті маємо метафору **an injection is a cocktail**, де так само те, що метафоризується (укол), отримує позитивну оцінку, яка, як правило, асоціюється з коктейлем (відпочинок, вечірка, смачний напій).

Слід приділити увагу метафорам, в яких Хаус метафоризує бактерій як людей.

Bacteria are people

House: Hold my finger. [He cuts one of her bruises and smells it.] Grapey. You have a bacterium. It's on all of us, *but the bruises you gave yourself with the Cushing's made it a lovely home*. [It's CGI time!] *Bacteria moved in, parked their cars on the lawn, there goes the neighborhood*. And by neighborhood, I mean your internal organs. So, should we put her on the Augmentin, boss, or do you think she infected herself with grapes? I love the smell of pus in the morning. Smells like victory [season 2, episode 9].

Ця метафора є розгорнутою, оскільки розвивається в декількох реченнях. У словах Хауса і звучить пояснення метафори, яку він використовує, де bruises (синці) названі «lovely home» (прекрасним будинком), а internal organs (внутрішні органи) постають як neighborhood (сусіди). Основою для метафоризації є розуміння бактерій як людей, які ведуть звичайний для всіх живих істот спосіб життя, зокрема, як у цьому разі, паркують свої машини поруч із сусідніми подвір'ями.

В іншому прикладі реалізується схожа метафора **cysts as people**, яка розгортається в іншу – **human organism as a transport means for viruses**.

House: [walks towards Calvin] Those masses in your chest are not tumours. They're *parasitic cysts* from a bug called equinococosis. Touch a dead fox, *they jump aboard, they can hunker down for decades – growing, spawning, shopping, putting on plays* [season 2, episode 7].

Отже, в поданому контексті реалізуються одразу дві метафори. Пацієнт разом з батьком їздили відпочивати і підхопили вірус, який існує тільки в живому організмі. Для Хауса паразитарні кісти – це люди, оскільки вони живуть, ростуть, харчуються, а основою для розуміння людського організму як перевізника є те, що метафора есплікується словом «aboard», що, як правило, використовується для позначення перебування на борту транспорту (корабля, літака). Як бачимо, Хаус полюбляє використовувати розгорнуті метафори, які нагадують міні-історії, розвиваючись протягом усього діалогу.

Таким чином, у групі метафор-меліоративів було об'єднано ті, в яких об'єкти метафоризації отримують позитивну або нейтральну оцінку порівняно з негативною конотацією вихідного об'єкта. Саме вони демонструють дещо легковажне ставлення Хауса до хвороби та смерті, що часто приписують лікарям, які кожного дня зіштовхуються з ними. Крім того, цинічна натура Хауса певною мірою посилює таке ставлення.

Висновки та перспективи. Аналіз метафор у мовленні Хауса дає змогу зробити висновок, що найчастіше ефект сарказму створюється ним за допомогою тих метафор, де змінюється оцінна семантика об'єкта, який метафоризується, тобто за рахунок метафор-пейоративів та метафор-меліоративів. Щодо семантичної подібності вживаних ним метафор, можемо стверджувати, що найпоширенішими є ті, в яких причини хвороби (бактерії, паразити, віруси) та самі хвороби постають як люди.

З огляду на популярність типажу доктора Хауса перспективним є дослідження засобів створення сарказму в мовленні подібних персонажів (різних варіацій Шерлока Холмса), зокрема через метафоричну енантіосемію.

Література:

1. Вовк В.Н. Языковая метафора в художественной речи. Природа вторичной номинации. Киев, 1986. 142 с.
2. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс. Теория метафоры. Москва, 1990. С. 5–32.
3. Вольф Е.М. Варьирование в оценочных структурах. Семантическое и формальное варьирование. Москва, 1979. С. 273–293.
4. Садчикова И.В. Энантисемия как способ сосуществования противоположных оценочных компонентов в семантике слова. Известия Самарского научного центра Российской академии наук. 2009, 4 (5). Т. 11. С. 1306–1310.
5. Шерцль В.И. О словах съ противоположными значениями (или о так называемой энантисемии). Филологические записки. 1883. Вып. V–VI. С. 1–39.
6. Нечаев А.А. Источники и виды энантисемии. Молодой ученый. 2014. № 6. С. 638–641.
7. Bunčić D. Энантисемия внутриязыковая и межъязыковая как проблема коммуникации. "Słowa, słowa, słowa"... w komunikacji językowej II. Gdańsk, 2004. P. 207–212.

Киселёва Е. В. Комическая метафора в речи доктора Хауса: энантиосемический аспект

Аннотация. В статье приведён взгляд на комическую метафору как средство создания сарказма в речи доктора Хауса. Исследуется изменение оценочной семантики его метафор сквозь призму явления энантиосемии. Метафорическая энантиосемия рассматривается как приобретающая окказиональный, контекстуальный характер. Анализируются мелиоративные и пейоративные метафоры в речи персонажа.

Ключевые слова: комическая метафора, сарказм, энантиосемия, оценка, мелиоратив, пейоратив.

Kyselyova K. Comic metaphor in Dr. House's speech: enantiosemic aspect

Summary. The article views a comic metaphor as a means of creating sarcasm in Dr. House's speech. A change in evaluative semantics of his metaphors is studied in the light of enantiosemy. Metaphoric enantiosemy is treated as that of an occasional and contextual character. Meliorative and pejorative metaphors in the character's speech are analyzed.

Key words: comic metaphor, sarcasm, enantiosemy, evaluation, meliorative, pejorative.